

Rus Totalitarizminin Kültürel ve Psikolojik Menşei Üzerine*

Çev. Eva Gurbanova

St. Petersburg Üniv., **Prof. Dr. Viktor V. Bocharov****

Bu makale 1917 Devrimi sonrası teşekkül eden siyasal rejimin ne Bolşevik partiyi (RSDRP) oluşturan fanatik grubun, ne de siyaset bilimcilerinin değerlendirdiği gibi tek adam- İ. Stalin faaliyetinin neticesi olmadığını ortaya koymaktadır. Yazar siyasal rejimin kaynağını, Rusya imparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan halklarının (Ruslar dahil) taşıyıcısı olduğu, an'anevi siyasi kültürde görmektedir (M. Veber). Rusya'da (ve SSCB) hâkim etnik grup Ruslardır. Yazar, etnografların ortaya çıkardığı XIX. yy.-XX. yy. başına ait materyalleri inceleyerek; halkın iktidara yönelik görüşünü, onun meşruiyetini, muhaliflerle savaşma yöntemlerini ("halk düşmanları") açıklamaktadır. Sovyet rejiminin analizi, bu rejimin faaliyetlerinin diğer etnik grupların da kolaylıkla benimsediği, arkaik (irrasyonel) düşüncenin derinliklerine inen Rus an'anevi siyasi kültürünün temelinde oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Rus totalitarizmi, Sovyet Devrimi, Kültür ve Psikoloji

Rusya'nın siyasî hayatında ve Rus devletçiliğinde kesif bir irrasyonel başlangıç saklıdır; Rusya, rasyonal siyaset teorisinin ağırlığını üzerinden attığı için, hiçbir rasyonal açıklamaya teslim olmamaktadır.

A. Berdyayev, "Rusya'nın Kaderi"

Siyasî varlığıyla yeni bir çağa giren cemiye-timiz, yakın tarihin belirleyicisi olan içtimaî ve siyasî süreçler üzerinde etkili olan âmilleri anlamak için mazisine dikkatle bakıyor. İlk bilimsel araştırma dalgasının bugün ülkemizdeki mevcut siyasî süreçlerle olan yakın ilişkisini, gazetecilik hassasiyetleri ve iddiaları ortaya çıkarmıştır.

Bu sebeple, son zamanlarda bilimsel tedavüldeki birçok yeni, sahih materyallere rağmen bunların derinlemesine anlaşıldığına dair elde bir delil yoktur. Bilhassa, Sovyet totalitarizmi ile alâkalı çalışmaların çoğu, alenî bir mübalağadan ve bazen de tarihte mündemîç öznel faktörlerin mutlaklaştırılmasından mustarıptir. Genellikle, Rus

* 'Ugol zreniya', Yerli Oryantalistlerin Memleketleri Hakkında, M. Nauka, 1992

** Бочаров Виктор Владимирович, доктор исторических наук, профессор, Санкт-Петербургский Государственный университет, восточный факультет.

topraklarında totaliter sistemin ortaya çıkmasındaki müessir sebepler, hâkimiyeti hile ve icarla ele geçiren ve onu kendi halkına karşı, kendi müfsit emellerinin tahakkuku için kullanan birtakım güç aşığı hâinlere ve bir çeşit “iç parti” (George Orwell’in romanında yarattığı karakterden mülhem) faaliyetlerine dayandırılmaktadır. Bazen bu sebeplere “lider”in faaliyetlerinde de tesadüf edilmektedir. R. Conquest mâruf araştırmasında “Marks’ın ideallerinin aksine, Stalin döneminde Sovyet Birliği’ne hâkim ekonomik ve toplumsal güçlerin bütün hâkimiyet usûllerini belirleyemediği bir vâkıa ortaya çıkmıştır. Bilakis, belirleyici âmil, liderin eylemleriyle dönüşen ve tabii temâyüller ile mütenakız fikirlidir. Cemiyet, Stalin’in formüllerine göre yeniden inşa edilmiştir. Mâmâfih lider, kendini yeniden inşa etmekte başarısız olmuştur.” iddiasında bulunmaktadır [Conquest 1989: 115].

Tarihin böyle bir izahıyla karşılaşıncı, Stalin’in ölümüyle milyonlarca insanın yasa boğulduğu ülkede, “iktisadî ve siyasî güçlere” karşı bir siyasal sistem kurmayı başarabilmiş ‘ulusal lidere’ hayranlık duymamak mümkün değildir. Okuduğunuz satırları yazan yazarın çocukluk hatırasında bu ulusal matemin tezâhürleri, büyüklerin ağladığı, yalnızca önde gelen devlet ve parti işçileri değil, umûmiyetle parti mensubu yetişkinlerin de Moskova’ya cenazeye gitmeye hazırlandığı gün olarak kalmıştır. Oldukça yakın bir zamanda ortalama bir Sovyet bilim adamı, -mevcut sistemin yarattığı korkudan olduğunu söylese de- o dönem vatandaşların çoğunun aynı sebeple yaptığı gibi, bu rejimi samimiyetle “onayladığı ve desteklediği” için, Stalin sistemini bireylere karşı şiddet olarak değerlendiren ve büyük bir sivil toplum kurumunun temsilcisi olan yabancı bir araştırmacıyı, mesela R. Conquest’i nazarı dikkata almaz. Burada elbette, ‘küçük grupların’ mevcut gerçekler karşısında sert muahezeler yok değildi; fakat bu tenkitler, müesses sistemden ziyâde, daha çok onu geliştirmeye, farklı veçhelerini iyileştirmeye mâtuftu. Dahası, “Perestroykadan önce” Stalinci

baskıların kurbanlarının, yâni doğrudan rejimin zulmüne muhatap olanların söyledikleri nazarı dikkate alındığında, bu insanların en çok kendilerine karşı yapılan bir hatadan bahsettikleri görülür, lâkin “halk düşmanlarının” varlığını ve onlara karşı savaşmanın nesnel gerekliliğini de reddetmezler, yani sistemin kendisini sorgulamazlardı. Buna, yönetici sınıfın temsilcisi olan eski yoksul köylünün tutuklandığında dile getirdiği “Eğer parti halkın düşmanı olduğumu düşünüyorsa, o zaman ben gerçekten halkın düşmanıyım” tepkisi misal gösterilebilir. [Klyamkin 1989: 206].

Bu tür vâkıalarla karşılaşıncı Y. Feofanov’un fikirlerine değinmeden geçemeyeceğim: “Kendilerinin ve başkalarının hayatlarına acımayan bu şanlı Çekist faaliyetleri öğrendiğimde, iç savaşın cesur ve asil komiserleri farklı bir kılıkta önüne çıktığında; Lenin figürü etrafında oluşan hâle, kilise mülküne el koyma ve din adamlarını sürgüne gönderme metotlarını içeren talimatnâmelere kadar inerek yok olmaya başladığında, kendime şu soruyu sormadan edemedim: Bu hamur hangi mayayla yoğruldu? Bir avuç komplocuyu değil, milyonlarca insanı ne yönetiyordu? Ülkenin halkına karşı uyguladığı böyle bir “kitlesel” terörü tek başına, ‘kılıç ustaları’ veya Çekistler yapamazdı. Bunu ancak halkın diğer yarısı yapabirdi...” [İzvestiya 1990: 4 Ekim].

Bu yazının amacı, bu soruya belirli ölçülerde cevap bulmaktır. Yani Rusya’nın muayyen bir dönemini “fermentasyona” uğratan “şeytani maya” nedir? Bu soruyu cevaplamadan, bugün ülkede vukû bulan hadiseleri idrak edemeyiz.

Cevap, Rus halkının siyasî kültüründe ve devletin siyasî süreçler üzerinde müessir mekanizmalarının tetkikinde yatmaktadır. Bu kültür, devrim öncesi dönemde toplumun üst tabakasının siyasî kültüründen nispeten bağımsız bir şekilde mevcuttur. Tarihimizde bu iki siyasî kültürün zuhuru, Rusya’da Büyük Petro’nun reformları neticesinde ortaya çıkan büyük kültürel bölünmeden neşet etmekteydi. Bölünmeyle birlikte Rusya nüfusu-

nun büyük bir kısmı, sosyal sistemlerin arkaik özelliklerini korumaya devam ettirirken küçük bir kısmı ise sürekli olarak Batı Avrupa kültürel standartlarının etkisi altında kalmıştır.

R. Fadeyev 1870’li yıllarda şöyle yazmıştır: “Rus hayatı, tarihin her dönemini ifade eden iki sınıfa sahiptir: üst sınıf (19. yüzyıl), alt sınıf (9. yüzyıl)... Bin yıllardır ayrılmış olmalarına rağmen yan yana yaşayan bu sınıfların kendi üst ve alt katmanları vardır” [Fadeyev 1874: 64]. N. Berdyayev 1920’li yıllarda Petrograd ve Moskovadaki gelişmiş çevrelerle Rusya’nın en uç köşelerinde yaşayan köylülerin farklı tarihî dönemlere ait olduğuna dikkat çekmektedir [Berdyayev 1918: 71].

Halk siyasî kültürünün taşıyıcısı olan bu cemiyet, Rusya’da, 20. yüzyılın başında kendi düzenleme mekanizmaları olan, Avrupa burjuva bireyciliği ilkesine dayanan, Avrupa siyasî kültür standartlarına göre inşa edilen bir devlet mekanizmasına karşı çıkan cemiyetti. Söz konusu cemiyet, birlikte yaşama tecrübesiyle ortaya çıkmış ve geleneğin etkisiyle nesilden nesile aktarılan, cemiyetin en eski toplumsal düzenleme mekanizmalarının parçalarını bünyesinde muhâfaza etmiştir.

Bu toplumsal kontrol mekanizmaları, dünyanın, içtimaî tekâmülün erken aşamasında bulunan birçok ülkesindeki etnografik materyallerde rastlanıldığı üzere, siyasî kültürün özel bir türünü temsil eden sosyal, liberal, felsefi, ideolojik, sosyo-psikolojik an’anevî siyasî kültürü ortaya koymaktadır. An’anevî siyasî kültüre ait düzenleme süreçleri, toplumsal gelişiminin pre-kapitalist aşamasını tanımlar. Rus an’anevî siyasî kültürünün içtimaî yönü, bilindiği gibi, sonraki devlet yapısında içtimaî müesseselerden faydalanmayı amaçlayan Narodniklerin çabaları sayesinde ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Buna mukabil ideolojik, liberal, sosyal ve psikolojik yönler neredeyse hiç tetkik edilmemiştir. B.A. Rıbakov bu minvalde şunları ifade etmektedir: “Etnograflar, 19. yüzyılın büyücüleri, şifacıları, sihirbazları ve diğer tipleri hakkında çok az bilgi (yani ideolo-

jilere dayanan otokratik liderlerle ilgili mâlûmat) yayınlamıştır.”[Rıbakov 1987: 345].

Halk hayatının bu tezâhürlerine karşı böylesine küçümseyici bir tavrın, büyük ihtimalle, Rus cemiyetinin eğitimli tabakalarının “çok dinli” kalıntılara duyduğu bir nevi Ortodoks kibirden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Örneğin, *Rus Komünizminin Menşei ve Mânâsı* adlı fevkalâde mühim eserinde N. Berdyayev, “Rus komünizminin” Rus Ortodoksluğuna bağlılığını ispatlamaktadır. Mâmâfih Berdyayev, an’anevî siyasî kültürün, bilhassa Sovyet siyasal rejimini üzerindeki etkisini nazarıtibara almamıştır. Aynı zamanda o, etno-psikolojik tetkiklerinde gördüğümüz romantik bir kayıtsızlıkla, Rusya’da hâkim olan “geçimlik tarımın manevî kıymeti”, “alt sınıfın tepedekileri içine çeken koyu irrasyonelliği”, “Rus halkının hayatındaki umutsuz karanlık”, “insan köklerinin de içine gömülü olduğu karanlık” vs. gibi konulardan bahsetmektedir [Berdyayev 1918: 27, 53, 54, 112]. Burada Berdyayev’in uyarısını da görmekteyiz: “Rusya için millî ideallerin ve Rus karakterinin tabii hususiyetleriyle memlû insanların hayatının, yani eski Rus hayat tarzının idealleştirilmesi tehlikelidir. Böyle bir idealleştirme, telafisi mümkün olmayan cehâlete yol açar.” [Berdyayev 1918: 54].

Ardından, yeni dönem de dâhil, tarihimizdeki an’anevî siyasî kültürün devletimizdeki siyasî rejim üzerindeki muazzam etkisini göstermeye çalışacağım. Bu sorunun izahına geçmeden önce, an’anevî siyasî kültürün güç ilişkileriyle alakalı en mühim bileşenlerini belirleyelim.

Bu kültürün sahipleri için güç, sosyo-politik olmaktan ziyâde ruhi ve zihnî bir kategoriydi. Başka bir ifadeyle, güç içtimaî tekâmülün ilk merhalelerinde insanların hayata bakışını ve ideolojisini belirleyen düşünce süreçlerle alakalıydı. Burada, cemiyetin gelişiminin kapitalizm öncesi tüm safhalarında, ferdî bilinçte hâkim olan senkretik düşünme veya kavramsal düşünmeden bahsediyoruz. A.R. Luria tarafından 30’lu yıllarda yapılan araştırmada, bu tip bir düşünceye SSCB’de ge-

çimlik tarım şartlarında yaşayan Orta Asya halklarında rastlanıldığını ortaya konmuştur [Luria 1974]. Bünyesindeki coşkuyla birlikte bu düşünce, nesne ve tabii hadise münâsebetlerinin asıl veçhelerini bulmaya değil, sübjektif izlenimlere dayanarak ve muayyen şartlara sabitleyerek çeşitli ilişkileri birbirine bağlamaya meyillidir. Başka bir ifadeyle, bu nevi düşüncenin özgüllüğü “dolaysız izlenimden kaynaklı nesnel bağlılık üzerinde öznel bağın var olmasını neşet ediyordu. Bundan da nesnel kopukluk ve öznel evrensel ilişki ortaya çıkmaktadır” [Vygotky 1983: 256]. Bu düşünce tarzı, “efsunlu” ideolojinin ya da sihrin içtimâî tekâmülün belli bir merhalesinde ortaya çıkışına temel teşkil etmiştir.

Bu tür arkaik ideolojik mefhumlar, terimler ve dil kategorilerinde formüle edilen mantıkî yapılar yerine, ferdi bilinci kuşatan gerçekliğin psikolojik süreçte algılamasıyla yakın bir ilişkiyi ortaya çıkarır. Burada ise dünyanın tüm nesnelere ve hadiselerini birbirine bağlayan efsunkâr güç hakkında müphem ve ender bir fikir ortaya çıkmaktadır. İçtimâî tekâmülün bu safhasındaki hemen tüm halklarda rastlanılan bu fikir, araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir.

Cevherin beşerî dünya görüşündeki tezâhürü, gücün irrasyonel varlığının etrafındaki olgular ve nesnelere üzerinde psikolojik (büyülü) bir güç olarak etkili olabileceği fikrinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Sihir, “şeyler üzerinde etkili düşüncelerden kuvvet alır: tabii kanunların yerini psikolojik kanunlar alır; fikre yakın her şey, alelâde insanın gerçek hayatına da yakınlaşmaktadır” [Vygotky, Luria 1930: 116]. Böyle bir düşünce, muhtelif ‘anormal’ vâkıalarda ve nesnelere büyüünün tecemmuunu gerektirmekteydi. Sayısız etnografik materyaller, farklı figürlerdeki ağaçların, taşların, yabancı kültürden gelen tesadüfen ele geçmiş nesnelere, yani geleneksel toplum temsilcilerinin duygusal enerjisini arttıran her şeyin kutsallaştırıldığını ispatlamaktadır. Buna çeşitli fiziksel ve zihinsel engelleri olan insanlar da dâhildir. Umumiyetle bu insanlar bü-

yücü, şaman, şifacı vs. olmaktadır. Bu düşünce tarzının özelliklerini nazarıdikkate aldığımızda, irrasyonel otoritenin teşekkül mekanizması aşğıdaki gibi olacaktır. Böyle bir bireyin dünyaya gelmesi, an’nevî toplumun kurallarına göre düzenlenmiş bir hayata sahip cemiyette, çok büyük duygusal tepki ortaya çıkarmaktaydı. Bu tür hadiseler, uzun süre insanların hafızasından silinmemekteydi. Bu duygusal zeminde, daha sonra toplum için önemli olan başka herhangi bir hadise, söz konusu düşüncenin hâkim olduğu insanlar tarafından kaçınılmaz olarak sebep-sonuç ilişkisi içinde izah ediliyordu.

Liderin otoritesinin belirleyici olduğu an’nevî siyasî kültürün izlerine, feodal devlet yapılarında da rastlanabilir. Örneğin, H. Spencer, Güney Arabistan’da yüz elli yıldır hüküm süren Fodli Hanedanlığından bahseder: “Altı parmaklı olarak adlandırılan bu hanedanlara, kalıtsal deformasyon yüzünden kitleler büyük saygı göstermekteydi” [Spencer 1898: 307].

Rus halkının an’nevî siyasî kültüründe hükümdar otoritesinin bu şekilde belirlendiğini 19. yüzyıla kadar görmek mümkündür. Halk bilincinde fiziksel anomali kraliyet otoritesi ile bağdaşmaktaydı. Bu, toplumsal bilinçte uzun bir tarihî dönem boyunca yaşamış krallar ‘azat edenler’ hakkındaki efsanelerinde de izlenebilir. K. V. Chistov’un da belirttiği gibi ‘azat edenlerin’ davranışlarının, vücudundaki ‘çarlık alâmetleri’nin ettiği gibi, aynı zamanda hanedana mensup olduğuna delâlet etmelidir [Chistov 1967: 68]. Bu ‘alâmetler doğum lekeleri, likenler, sıra dışı tüylenme vb. şeylerden ibaretti.

Düşünce üzerindeki gücü, nesnelere üzerindeki güç olarak algılayan arkaik düşüncenin hâmilisi, etrafındaki dünyayı da faal şekilde etkilemeye çalışmaktaydı. Onu etrafındaki nesnelere bağlayan psikolojik (sihirli) bir maddenin varlığını varsayarak, o, davranışlarını, nesnelere kendi gücüne tabi kılacak ve onları etkileyecek şekilde tanzim etmekteydi. “İptidâî insanın efsunkâr düşüncesinin ayırt edici vasfı, tabiata

hâkim olmayı ve kendini yönetmeyi amaçlayan davranışların henüz birbirinden ayrılmamış olmasıdır” (Vygotsky, Luria 1930: 116). Bu tür sihirli tesirin en tipik örneği, belirli bir nesneye ya da hadiselerle ait özelliklerin taklit edilmesinden meydana gelen “temsîlî/benzetme (*simile*) büyüü”, “etnografik” halklar arasında yaygın olarak kullanılan yöntemdir.

‘Anomalî’, etrafını daha fazla etkilemek isteyen otoriter kişilerin davranışlarına, ferdin efsunkâr gücünün göstergesi olarak dâhil edilmişti. Etnografik materyaller gösteriyor ki, bu tip insanların kendi davranışlarını diğerlerinden tefrik etmesi gerekmektedir. Bu; cinsel, sözel, gıda vb. ya da topluluk üyelerinin uyması gereken tabuların ihlâlî gibi kendilerine çeşitli yasaklar getirerek elde ediliyordu. İlginçtir ki sıradan insanlar, bu yasaklara uymayı ağır yük olarak gördükleri için yöneticilik vasfına fazla ilgi göstermiyorlar ve bu yüzden de büyücüler, şifacılar doğuştan anormal kişiler oluyordu.

Bu vâkıa, bilhassa Afrikadaki etnografik materyallerle ispatlanmıştır. Hiyerarşik bir idarî yapının ortaya çıktığı gelişmiş an’anevî toplumlarda, liderlerin yasakları ihlâl etmesi, en belirgin ritüel niteliğini kazanmıştır. O yüzden, çoğu kez kabilelerin yüce liderlerinin taç giyme töreni yakın akrabaların öldürülmesi, ensest, eşcinsel ilişki gibi eylemleri içermektedir [Tomanovskaya 1977: 114]. Yasakları bu şekilde ihlâl eden lider, yönetilenlerin gözünde halkın faydasına kullanması mecburî, güçlü bir büyüye sahip olmaktadır. Bu gücü kazandığında, kendiliğinden toplumunun sıkı murakabesi altına girmektedir. Sonuçta liderlerin kendileri, ona tâbi kişilerin tabularıyla uyuşmayan, sayısız tabuyla muhataptı. Toplum, liderin belli davranışlara riâyet etmesini dikkatlice izlemekteydi. Yönerlerin ve yönetilenlerin davranışlarındaki bu farklılık, insanlar arasındaki güç ilişkilerinin psikolojik temelini teşkil ettiği gibi liderlere, üçüncü kişilere psikolojik baskıda bulunma fırsatı da veriyordu. Geleneksel liderlerin benzer tutumlarını, resmî makamların mu-

halifleri olarak hareket eden karizmatik liderler de kullanmaktaydı. Onlar da toplum içerisinde sosyal normları ihlâl ederek, kendilerini halkın gözünde yüceltmeye çalışmaktaydı.

Otoriter iktidar için, halk bilincinin arzularını formülleştiren çarların -azat edenler- efsanelerine geri dönelim. Bu efsanelerde her zaman çarın nasıl yediği, içtiği, konuştuğu vs. belirtilmekte, bu da onun hanedana gerçekten mensup olduğu hakkında bilgi vermektedir. Mesela burada, an’anevî cemiyet üyelerinin, liderleri de dâhil olmak üzere davranışlarını şekillendiren en eski yiyecek yasaklarının izlerini de rastlayabiliriz; ancak bu yasaklar avamdan ziyâde liderlerin yiyeceklerine aitti. Çar Pavel Petroviç’le ilgili bir efsanede, çarın halkın arasında yaşadığı anlatılmaktadır: “Sevryuglarda (Mersin balığı avı) yahut Yıldız balığı avında (V. B.) aşçı olarak çalışıyor, Kazaklara ziyafet veriyor, onlara hizmet ediyor ve her defasında dayanamayıp istemsizce “Çar sukhari (hafif tatlı olan bir Rus geleneksel tost ekmeği) yemez” diyordu [Jeleznov 1910: 202].

Sovyet döneminde yönetilenlerin ve yönetenlerin davranışları, an’anevî siyasi kültürse belirleyici olan iktidar ilişkileri ilkeleriyle uyumlu biçimde teşekkül etmiştir. Her şeyi yasaklama sistemi, muktedir ve mâdun psikolojisini oluşturarak, toplumun sosyo-politik hiyerarşisine delâlet etmektedir. Bunların arasında talimatlarla gerçekleştirilen yiyecek yasağının dikkate değer yeri vardır. Toplumumuzda gözlenen yüksek kaliteli gıda işlevini belirleyen şey de budur. Toplumsal bilinçte kırmızı ve siyah havyar, konyak, balık vb. “lider yiyeceği” gibi fikirlerin olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Aynı zamanda sistem “liderlerin” yeme davranışını da tabulaştırmaktadır. Bu bağlamda B. N. Yeltsin’in *İspoved na zadannuyu temu* adlı kitabındaki bir bölüme değinmek gerekir. Yazar eserinde şunları yazmaktadır: “Tuhaftır ki, bu müstehzî sistem liderin ailesine gelince işlememektedir. Örneğin, güvenlik, eşim ve çocuklarımı zehirlenme olasılığına karşı, bana pazardan alınmış meyve ve sebzeleri vermemeleri

konusunda bilgilendirmiş. Kızım, kendilerinin yiyip yiyemeyeceğini sorduğunda onlar: siz yiyebilirsiniz, o yiyemez diye cevap vermiş. Yani siz zehirlenir, ama o kutsaldır...” [Yeltsin 1990: 118].

Burada dikkat çekici olan yalnız B. N. Yeltsin’in anlattığı hadise değil, onun bu hadise karşısındaki yorumdur. Âşikârdır ki bu, söz konusu düşünceye müstenit rasyonel-irrasyoneli açıklamayı ve sistemin hiyerarşik yapılarının psikolojik itatini sağlamayı amaçlayan bir izah, kaçınılmaz olarak mantikî absürt durumu yaratmaktadır.

N. B. Yeltsin’in kitabı, Sovyet liderlerinin davranışlarını kontrol eden tabular hakkında eşsiz bilgi sunmaktadır. Politbüro üyeliğine adayken evindeki hizmetçi sayısını ve bundan duyduğu rahatsızlığı anlatan yazarın, bunlardan vazgeçmesine izin verilmiyordu: “Ben, eşim, tüm ailem her şeyi kendi ellerimizle yapmaya alışkın insanlar olarak ne yapacağımızı bilemiyorduk; burada özgürlüğe izin verilmiyor” [Yeltsin 1990: 111]. Burada W. Wundt’un ilkel toplumlarda liderlerin davranışlarının katı biçimde tanzimi hakkında misal verdiği pişmanlık notunu görebiliriz: “... Fiji’nin ya da Masri’nin (Polinezya- V.B) mutsuz hükümdarı tabuyu bozmadan neredeyse bir adım bile atamıyordu” [Wundt 1911: 215].

Yasaklar, “yöneten sınıf” içerisindeki hiyerarşiyi de vurgulamaktadır. Boris Yeltsin’in aynı kitabından öğreniyoruz ki “GUM’un (Rus AVM’leri ç.n.) üst elit sınıf için farklı, bir alt yönetici sınıf için ise farklı mağazaları var, her şey sınıflara göre” [Yeltsin 1990: 111]. İdarenin bu şekilde teşekkülüne dâir rasyonel izah, yöneten ve yönetilen psikolojisini oluşturmaktır. Böylece birinciler ikincilere psikolojik baskı uygulama şansı elde ediyor ki, bu da siyasi ve idari yapılar tarafından belirli bir bütünlük oluşturan toplumsal sistemin işleyişi için elzem olan bir şarttır.

Yönetenlerin davranışlarının an’anevî siyasi kültür ilkelerine göre teşekkülü, yönetilenlerin onlardan bu tip davranışları talep etmesinden kaynaklanmaktadır. Bizim siyasi kültürümüzde

karakteristik olan bir örnek vereceğim: SSCB Bilimler Akademisi enstitülerinden birinde çalışan meslektaşım dün yanıma geldi ve çay içtiğimiz gayrî resmi sohbette Leningrad Sovyeti’nin başkanı A. Sobçak’ın kendisi için artık bir lider olarak var olmadığını belirtti. Belediye başkanına yönelik tavrındaki bu keskin değişikliğin sebebinin, önceki gece verdiği televizyon röportajındaki “ona yakışmayan” davranışı olduğu anlaşıldı. Aynı zamanda, meslektaşımın öfkesi Sobçak’ın sözlerinden ziyade tavırlarından kaynaklanıyordu: “Sinirleniyor, bağırıyordu”. Umumiyetle, eleştirisinin ana teması, liderin herhangi bir durumda kendini kontrol etmesi ve “sıradan insan” gibi olmaması gerektiği idi.

Gerçekten de siyasi kültürümüzde davranış (kendini topluma sunma), herhangi bir lider otoritesinin neredeyse temel bileşenidir. Bu bağlamda, görgü tanıklarının anlattıklarına dayanarak J. Stalin’in davranışlarını tanımlayan R. Conquest’in yazdıkları ilginçtir: “O herkesin çok konuştuğu bir ülkede susma yeteneğine sahip eşsiz bir kişi idi... Yüzündeki ifade duygularını asla belli etmezdi” [Conquest 1989: 123]. Stalin’in bu davranışı, şaşırtıcı bir şekilde, an’anevi siyasi kültürde tipik olan üst düzey liderlerin davranış biçimiyle özdeşti. Aynı ‘anomalî’ ile çarın davranışları da karakterize ediliyordu: “Gerçek çar, her işinde ketum olmalıdır. Çar konuştuğunda kararlarını kısık sesle veya zor anlaşılabilen jestlerle ifade eder...” [Bayburin, Toporkov 1990: 56].

Stalin’in bu fitrî özelliğinin politik kariyerinin başarısını belirleyen âmillerden biri olduğu varsayabilir. Her halükârda, şüphesiz, etrafındaki insanlar üzerinde büyümlü bir etki (yani, psikolojik baskı) yaratma yeteneğine sahipti. “Lider” ile bire bir konuşma şansına sahip olmuş eski bir Sovyet kurumu çalışanı şöyle hatırlıyor: “Onun gösterişi sevmemesi, sadeliği bizim onun söylediklerine inanmamızı sağlıyordu” [Conquest 1989: 121].

Liderin sözlü davranışıyla ilgili tabular, an’anevi siyasi kültürdeki kelimenin sihriyle belirlenmektedir. Bu sebeple liderlerin söyledikleri yö-

netilenlerin gözünde hususî bir kıymete sahipti. Yani liderler dünyayı, dünyadaki olayları etkilemek için kutsal törenlerde dile getirdikleri sihirli metinlerin taşıyıcılarıydı. Stalin'e davranışlarında diğer hâkim şahsiyetlerin ve en çok da IV. İvan ile I. Petro'nun karakteristik 'anormallikleri' mündemiçti. O da mezkûr kişiler gibi giyim kuşamında daha alt tabakanın temsilcisi gibi giyiniyordu. Bilindiği gibi, savaştan önce o, pek çok sanat tuvalerinde resmedildiği üzere, basit bir askeri palto giyiyordu. Bol miktarda neşredilen bu sanat eserleri, 'liderin' halk karşısındaki tutumunu sergiliyor, an'anevi siyasî kültürün nazarından otoritesini pekiştiriyordu. 'Perestroykanın' (Yeniden Yapılanma) ilk aşamalarında iktidar, kendi otoritesini halk arasında reform yaparak güçlendirmeye çalışırken, 'anormal' davranışlar da buna dâhil edilmişti. Burada M. S. Gorbaçov'un ritüel karakter taşıyan ve halk arasına popülerliğini artıran çıkışlarından bahsedilmektedir.

İktidara dâir zihnimizde kök salmış fikirler, liderlerin kutsallaşmasına psikolojik bir temel olarak hizmet eder ve onları olağanüstü imkanlarla güçlendirir. An'anevi siyasî kültür çerçevesinde, her şey liderlere tâbidir, güçleri tamdır. Yeteneklerinin gösterilmesi, halkın onlardan talep ettiği davranışlara muvâfıktır. Onlar insanları iyileştirir, geleceği görür, savaşlarda yaralanma ve ölümden korur, tabii afetleri kontrol ederlerdi. Örneğin, Rus prensleri sihirli karışımlar hazırlar ve bu karışımı kâse içinde, bayramlarda hâzır bulunan kişilere içiyorlardı [Rybakov 1987: 296].

Bu hizmet, Afrikalı liderlerin de uhdesinde idi. Afrika kıtasının kolonileştirildiği 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında, bu tür karışımlar, kabile liderleri tarafından savaşçıları, Avrupalı fatihlerin kurşunundan koruması için yapılmış. Liderin bu vazifesi, Rus halkının bilincinde 19. yüzyılın ortalarına kadar kalmıştır. Sahtekâr Anton Petrov, isyancı köylülere, "askerlerin gelip onları vuracağını, ama onlardan korkmamaları gerektiğini, çünkü ilk üç merminin onlara zarar vermeyeceğini, onların da üç ke-

reden fazla halka ateş etmeyeceğini söylüyordu" [Bezdnaya Ayaklanması 1948: 84].

Liderlerin tabiatüstü güçlerine duyulan inanç, Batı Avrupada da uzun süre devam etmiştir. M. M. Kovalevskiy, "Bütün Orta Çağ da dâhil olmak üzere 17. yüzyıla kadar Fransız ve İngiliz krallarının sadece ellerini koymasına ile hasta insanlara şifâ olduklarına inanıldığını yazar [Kovalevskiy, 1914: 147].

Modern devletlerin, bilhassa an'anevi siyasî kültür taşıyıcıları olan devasa nüfusa sahip "üçüncü dünya" ülkelerinin liderleri, iktidarda kalabilmek için mucizeler yaratmak zorundadırlar. Afrikada (Togo) birkaç yılını geçiren L. Kindrova, bu kıtanın çağdaş siyasetçilerinin, "tabiatüstü güçlerle ilişkide oldukları ve sıradan fânilerden daha farklı olduklarını ispatladıkları takdirde yönetici olabildikleri" kanaatine varmıştır [Kindrova 1985: 34]. Kindrova, daha sonra Togo'da başkan figürünün efsaneleştirilmek istendiğine dâir bir misal vermektedir [Kindrova 1985: 45]. Burada büyük Çin nehri Yangtze'yi yüzerek geçen, yaşlı Mao Zedong'a ait "rekorların" hiçbir yorum yapılmadan medyada yayınlamasını ya da çâresiz hastalığa tutulmuş insanlara şifâ olan mucizevi nitelikteki şiirlerini hatırlayabiliriz.

Siyasî sistemlerdeki muktedirlerin 'mucizeler yaratma' yetenekleri ya da becerileri, çoğu kez, olağanüstü kişisel özelliklerinin tahakkuku olarak da görülebilir. Hakikatte bu sistemlerdeki irrasyonel olanı rasyonel tarzda açıklama temayülü, halk kitlelerinin ve devlet aydınlarının bir şekilde özümsemişi ve taşıyıcısı olduğu rasyonel türden hususî ve umumî iki siyasî kültürün mevcudiyetinin bir sonucudur. Kuzey Kore devlet basını, Kim İr Sen'in oğlu Kim Çey İr'in özel güçleri hakkında dünya ve ülke insanına bilgi vererek, onu 'Ulusun Güneşi' diye resmî halef ilan etmiştir. Geleceğin liderinin tüm hayatı, doğuştan olağanüstü yeteneklerinin sürekli bir gösterimi olarak ortaya çıkmaktadır: "Oğlum, annesinin ve tüm savaşçıların isteklerine cevap verecek tarzda hızlı bir şekilde büyüdü". "Geleceğin halk

liderinin ilk yıllarından beri hayat tarzı, benzeri görülmemiş bir mütevizlilikle temayüz etmiştir,” “her zaman sıra dışı sorular soruyordu ... ve böylece öğretmenini şaşırtıyordu... Bu sorulara anaokul öğretmeni nasıl cevap vereceğini çoğu zaman bilemiyordu... Bir artı bir iki eder- bu itiraz edilemez gerçektir, fakat çocuk bu gerçeği çürütmenin de bir yolunu bulmuştu... Bu sadece sıra dışı insanlarda oluyor”, “öğretmeni hayretler içerisinde kalmıştı... Kim Çey İr anaokulundayken tüm haritayı ezber biliyordu” [Choe Ni Su 1983].

An’anevi siyasi kültür çerçevesinde lider için gerekli olan vuku bulacak olayları öngörme yeteneği, onları peygamberler ve kahinlerle eşit bir yere koymaktadır. Buradan da öğrendiğimiz üzere, aynı yeteneğe Kuzey Kore yöneticileri de sahiptir. Yazar, Kim İr Sen ve oğlunun Amerika Hava kuvvetlerinin bombardımanına maruz kaldığı hadiseyi şöyle anlatmaktadır: “Şoföre aniden yolu değiştirmesini tavsiye ettiler. Akabinde hareket etmeye devam edecekleri yerde mermi patladı. Onlara eşlik eden asker kanının donduğunu hissetti. Yoldaş Kim İr Sen ve oğlunun emrettiği gibi araba ara yola girmemiş olsaydı, ne olurdu?” [Choe Ni Su 1983: 74].

Ekim Devriminden sonra Lenin’in otoritesi de an’anevi siyasi kültürün ayırıcı vasfı olan benzer algoritmaya tasdik edilmişti. İsviçre’de 1910 yılında öğrenci ayaklanmalarında yer alan, orada çalışan, ilk Sovyet Anayasasını yazan komite üyesi, aydın, profesyonel devrimci L. S. Sheynkman; yeni doğan oğluna hitâben şunları yazmıştır: “Bolşevikler, Vladimir İlyiç çok düşkündür. İlyiç bir tanrıdır. Gerçekten, ne kadar güçlü bir figür... Onun iradesi sarsılmazdır... Onun görüşü kehanet gibi. Lenin, ölümden korkmamalıdır: O zaten ölümsüzdür. Onu izlediğinizde, gücünüz on kat artacaktır.” [1918’den Mektuplar 1982: 176].

İktidarın totaliterleşmesine yol açan düşünce biçimi, liderleri tabii hadiselerin düzenleyicileri olarak görmektedir. Afrikâda kabile liderleri yağmur çağırıyor ve iyi hasat elde edilmesini sağlıyorlardı. Bu faaliyetlerin benzerlerine meselâ

Cumhurbaşkanı Zaire Mobutu’nun fillerinde rastlanmaktadır [Vikonurov 1988]. Liderlerin benzer işlevlerine Avrupa tarihinde de tesadüf edilmektedir: “Konung’un ‘hasatta mutluluk getiren’ idaresi boyunca bol meyve yetiştiği, inekler ve koyunlar buzağıladı, büyük balık sürüleri kıyılara geldiği, doğal felaketler olmadığı, hiçbir düşman tecâvüzü vuku bulmadığından dünya onlar için iyilikle dolu idi” [Gurevich 1966: 30]. Kuzey Kore yöneticisinin ailesinin tabiatla münâsebetine Kim İr Sen’in eşinin ölümünde de tesadüf edilmektedir: “Gökyüzü bulutlarla kaplandı. Annenin zamansız ölümü gökyüzünü kara bulutlara, ülkenin dağlarını ve nehirlerini ise gözyaşı seline boğdu” (Choe Ni Su 1983: 5).

Rusya halkının siyasi kültüründe de iktidarda olanın tabiatı tanzim ettiği düşünülür. I. Düzmece Dimitri’nin devrilmesinden sonra “halk arasında söylentiler dolaşıyordu: şiddetli donların ‘rass-triga’ (dini rütbenin reddedi ya da elinden alınması) yüzünden devam ettiğini söylüyorlardı” [Solovyev 1960: 455]. A. Etkind, I. Nikolay’ın hükümdarlığı sırasında Rusya’yı ziyaret eden bir yabancıdan yazdıklarından aktarır. Ülkede doğal afetler hakkındaki bilgilere uygulanan sert sansür, gezgini şaşırtmıştı [Etkind 1989: 125]. An’anevi siyasi kültürün bu unsurları, düne kadar bizim siyasi kültürümüzde de varlığını korumaktaydı. Bu tür bilgilerin yasaklanmasının rasyonel bir açıklaması yoktur, çünkü mantıken tabii hadiselerin sosyal sistemin yapısına bağlı olmayaacağı aşikardır. Böyle bir izah ancak, irrasyonel egemenliğin hâkim olduğu senkretik düşüncenin iktidara yönelttiği taleplerinin anlaşılması ile mümkün olabilir. Bu tip yasaklar, rasyonel kategoride, otoriter gücün tabii afetler üzerindeki etkisinden şüphe duymamaları için halk üzerinde uygulanan bilinçsiz bir çabaydı.

Geleneksel siyasi kültürün psikolojik temelini oluşturan düşüncede güç, soyut bir ilke değil; kan bağı ile miras alınabilecek, belirli bir kişide doğuştan gelen, ırsî sihir mahiyetini hâiz, batınî bir hususiyettir. Bu sebeple, ferdin karşılaşacağı anarşi

ve kaos oluşumlarını ve hayat nizamını birbirine bağlıyordu. Afrika'nın sömürgeleştirilmesi zamanında, Avrupalılar idarî yapılarını oluştururken bu problemle sıklıkla karşı karşıya kaldılar. Geleneksel Afrikalı liderleri, kendi halklarından olan temsilciler ile değiştirmeye yönelik ilk girişimleri, otoritelerinin yerel halk tarafından tanınmaması sebebiyle başarılı olmamıştır. An'anevî liderleri yerinden etmek için onları yalnız öldürmek yetmiyor, aynı zamanda kalıntılarının da defnedilemeyecek hâle getirilmesi gerekiyordu. Hayat ve memet, parça ve bütün arasında sınır çizmeyen sihrî düşünce, işgalcilere karşı mücadelelerinde onlara bir güç kaynağı teşkil etmekteydi. Bu sebeple, Avrupalılara karşı direnişe liderlik eden kişilerin bedenleri sıklıkla metropollere gönderilmiştir. Bilâhare millî kurtuluş hareketlerinin yükseldiği sıralarda, pek çok kabile temsilcileri, söz konusu liderin ya da diğer liderlerin naaşlarını anavatanlarında defnetmek için sömürge yönetimlerinden geri istemişlerdir. Onların bakış açısına nazaran bu, işgalcilere karşı mücadelede onlara muvaffakiyet sağlayacaktı.

An'anevi siyasi kültüre özgü bu iktidar ilişkisi, Rusya'da 20. yüzyılın başlarındaki devrimci hadiseler kadar devam etmiştir. 19. yüzyılda R. F. Fadeyev şöyle yazmaktadır: "Halkımız soyut ilkelere kadar kutsal soya inanıyordu" [Fadeyev 1874: 3]. Çarın idam cezasına çaptırılarak öldürülmesinden sonra insanlara tesir edecek yetenekten yoksun kalınması, bu fikirlerin halk bilincinde de mâkes bulmasına yol açmıştır. Meselâ, Yemelyan Pugaçev'un cesedi infazından sonra yakılmış ve kalan külleri rüzgârda dağıtılmıştır. Düzmece Dimitri'nin ölümünden sonra halk arasında "mezarında mucizelerin gerçekleştiği söylentileri dolaştığından cesedi çıkarılmış, kazanlarda yakılmış ve külleri barutla karıştırılarak topa doldurulmuş; Dimitri'nin şehre girdiği yönün aksine ateş edilmiştir" [Solovyev 1960: 455].

II. Nikolay'ın ve ailesinin kurşuna dizilmesine de iktidarla an'anevi siyasi kültür münasebeti kapsamında bakmak gerekir. Aksi takdirde,

bu eylem Bolşeviklerin anlamsız ve vahşi bir acımasızlığı olarak görülecektir. Zaten hâlihazırda öyle değerlendirilmektedir. Bir kez daha L. S. Sheinkman'ın mektubuna dönelim, yazarın burada yalnız Avrupa eğitimi görmüş bir kişi değil, nazik bir koca ve sevgi dolu bir baba olduğu anlaşılmaktadır. O, öleceğini hissederek (ki gerçekten de bundan kısa bir süre sonra ölmüştür) oğluna kendini ve hayatını anlatan vasiyet mahiyetinde bir mektup yazmıştır. Mektubun muhtevasında bilhassa şu cümleler dikkat çekmektedir: "Sverdlov bana N. A. Romanov'un öldürüldüğünü söyledi. Ailesi Alapayevsk'e götürülmüş (o zaman kurşuna dizilmişlerdi- *Yazarın notu*). Tüm ailesini yok etmedikleri için üzülüyorum. İçimde konuşan kana susamışlık değil, ihtiyat duygusu... Çekoslovakların koruması altına geçmeden onları yok etmek lazım" [1918 1982: 175 Mektuplar]. Bu bölümün oldukça bilgilendirici olduğu görülmektedir. Avrupa kültür değerlerinin taşıyıcısı, entelektüel bir kişinin bakış açısıyla baktığında, bu vasiyetin sahibi en azından oğlundan sâbık imparatorun reşit olmayan kızlarının öldürülmesini isteme arzusunu gizlemeliydi. Lâkin oğlunun gelecekte onu anlayamayacağı konusundaki şüphelerini ve aslında yersiz olmayan korkularını içtenlikle paylaşmaktadır. Aynı zamanda, "içimde konuşan kana susamışlık değil ama..." ifadesiyle kendini ortaya koyan bir kültür çatışması da var. Bu bağlamda, akılcı bir siyasî kültürün farklı iktidar niteliğini, yani belirli idarî işlevleri haiz gayrişahsî bir içtimaî müessese anlayışını görebiliyoruz. Fakat siyasî kültürün bu unsurları, Sheinkman'ın siyasî davranışını belirlemediği için mantıklı değildir.

Aynı zamanda, Stalin figürü de aydınlar dahil, halk tarafından an'anevi siyasi kültür ilkelere uygun biçimde algılanmaktaydı. R. Conquest yazısında 1932 ile ilgili bir parti çalışanının hatıralarını anlatmaktadır: "Bahsettiğim dönemde Stalin'e sadakat; herhangi bir liderlik değişiminin aşırı derecede tehlikeli olacağına, ülkenin çizdiği hedefe doğru ilerlemesi gerektiğine, durmanın ya

da geri çekilmenin her şeyin kaybı anlamına gelebileceğine olan inanca dayanıyordu” [Conquest 1989: 131]. Yazar ülkenin vaziyeti hakkında benzer izahta bulunan bir Troçkistin sözlerini de şu cümleyle aktarmaktadır: “Eğer o olmasaydı... her şey bugüne kadar dağılır, parçalara bölünürdü. O her şeyi birleştirmektedir” [Conquest 1989: 131]. Bu bilinç katmanları, iktidarın kişiselleştirildiğine yani, iktidarı muayyen bir şahsiyetin büyümlü potansiyeli ile özdeşleştirerek, doğada ve toplumda düzeni sağladığına şahitlik etmektedir.

Rus halkının taşıdığı güçlü ananevi siyasi kültürün izleri, V. İ. Lenin’in defin işleminde açıkça ortaya çıkmıştır. Defin, kültür kâidelerine uygun şekilde gerçekleşmiş, Lenin’in naaşı efsunkâr gücünü sürdürmüş, bu güçle hayattaki vârislerini beslemiştir. Bu gerçeğin halk tarafından kolayca kabullenilmesi, Hıristiyan kültürünün Lenin’de kök salmadığını bir kez daha göstermektedir.

Ananevi siyasi kültüre göre, gücü farklı türlere bölmek saçmadır. Güç, yalnız total ve şahsileştirilmiş içtimaî müessese değil, aynı zamanda zihnî ve ruhî bir kategoridir. Bu sebeple, geleneksel toplumlarda, her türlü üretim faaliyetiyle itibar kazanan liderler dahi, sihrî kabiliyetleri olan insanlar olarak telakkî edilmektedir. Böylece, ilk tekâmül evresinin daha yüksek aşamalarında, yöneticiler, rûhânî ve askerî lider fonksiyonlarını kendilerinde mezcediyorlardı. Afrika’daki belgeler, sosyo-politik evrimin bu merhalesinde askerî kabiliyetlerin, sosyal liderin konumu için belirleyici olduğunu göstermektedir. Rus kültüründe bu terekküp, prensin şahsiyetinde tecessüm etmiştir. Birçok Slav dilinde, ‘prens’ ve ‘jrets’ (rahip) kelimeleri birbirinin müteradifidir. Slav prenslerinin çoğu zaman rahiplerin işlevlerini yerine getirdiğini biliyoruz [Ribakov 1987: 314]. Halkın iktidar hakkındaki bu fikri, büyük ölçüde, Rusya’daki Ortodoks Kilisesinin tarihi boyunca devam eden tâbîlik tarzını da belirlemiştir.

Ekim ayının ‘Tüm iktidarSovyetlere’ sloganı, ananevi siyasî kültürünün ilkelerine uygun idi ve

bu bağlamda, vukû bulacak hadiselerin arifesinde mevcut güçlerin ayrılmasına yönelik eğilimle kıyaslandığında belirleyici bir netice elde edilebilmişti. Aynı zamanda bu, mantıklı bir adımdı; çünkü ortaya çıkan siyasal çoğulculuğun yanı sıra güçler ayrılığı, kitlelerin ve onların politik psikolojisine etki eden siyasi kültüre uymuyordu ve bu yüzden de uygulanabilir değildi. Aslında, halk kitlelerinin taşıdığı ananevi siyasi kültür, ülkedeki siyasî rejimi belirlemişti.

Bu minvalde I. Klyamkin’in argümanlarına göz atalım. Klyamkin, 1926 yılında Leningrad’da XIV. Parti kongresinden sonra gerçekleşen İl Komisyonu toplantısında M. İ. Kalinin’in söylediği şu sözleri şöyle aktarmaktadır: “Merkez Komitesi için siyahı beyaz, beyazı da siyah yapmak zor değildir” [Klyamkin 1989: 205]. Burada yazar, Kalinin’in bilincinin daha güçlü ve şifâsi mümkün olmayan bir hastalığa yakalandığını görüyor; “Merkez Komitesinin kararları yüksek hakikati temsil ediyor (o hakikat ölümlü insanların hakikatinden, beyazın siyahtan seçildiği gibi, seçiliyor fikri)” [Klyamkin 1989: 205]. Devlet ricâlerinden birinin aslında bu cümleyi söylerken ne düşüneceğini tahmin edemem, fakat çok farklı iki siyasi kültürün etkisindeki şahsî düşüncesine ait sorunlar önemli ve ilginçtir. Bahis konusu şahsî düşüncenin ortaya çıkışındaki nesnel ön koşullara gelince, bunlar, aşağıdaki sözleri yazan makalenin yazarı tarafından birkaç sayfa sonra formülleştirilir: “Sonunda parti yönetiminde ciddi anlaşmazlık ortaya çıktığında hayatta kalamayacağı ve faaliyet gösteremeyeceği anlaşıldı; yukarıdan başlayan çatlak aşağıya kadar iniyor, demokratik kültürün olmamasından nâşi her şey anında çöküyor, çözülemez bir soruna dönüşüyordu, suç ise demokrasi olmadığı için her zamanki gibi, anlaşmayı beceremeyen ve düzen yaratamayan yetkililerdeydi” [Klyamkin 1989: 211]. Benzer bir duruma gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de Afrika kıtasında rastlanmıştır. Altmışlı yılların başında siyasi bağımsızlığa ulaştıktan sonra, birçoğu eski metropollerinin şekil ve yapısına ben-

zer bir siyasi yapıyı model almışlardı (yani, gelişmiş bir sivil toplum yapısı). Bununla birlikte, yeniden oluşturulan kurumlar yeterli sosyal ve ekonomik temel olmadığından işlememekteydi. Meselâ, çok partili sistemin içeriğinde, günümüzdeki parti içi mücadele şeklini alan geleneksel kabile düşmanlığı sürmekteydi. Bölünme ilkesine uygun olarak yaratılan iktidar kurumları bu sefer de, ananevi siyasi kültürlerine uygun olarak, iktidarı tek başına ele almak için kendi aralarında mücadele etmekteydiler. Bu ülke halkları, yeni siyasi gerçekleri anlamıyordu; İngiliz siyaset bilimcileri R. Jordan ve J. Renninger'in belirttiği gibi "Batı liberal demokrasinin kurumları farklı hükümetlerce güvertenin dışına atıldı. Onların yerini tek partili devletler ve askeri rejimler aldı" [Jordan, Renninger 1975].

Husûsî çalışmalar yapmadan da, tabii ve içtimaî hadiselerin iktidardaki kişilerle hatta iktidarla, kamusal ve bireysel bağının olduğu belirlenebilir. Biz bugün 'Filanın saltanatı zamanında olmuştur' ya da 'Kruşçev, Brejnev zamanında olmuştur' demeye alışkınız. Perestroykanın ilk yıllarında halk, Gorbaçov'un şanssız olduğunu, iyi bir iş başlattığını, fakat Çernobil, Ermenistan'daki deprem vs. olaylarının gerçekleştiğini teessürle veya insanları iyice başı boş bıraktığını kınayarak dile getiriyordu. Başka bir deyişle, iktidardaki kişi ile etrafında vuku bulan tabii hadiseler arasında bir illiyet kurma temâyülü hissedilmekteydi. Bu düşünceye entelektüel sınıfta da rastlanmaktaydı. Gazeteye yazdığı makalesinde farklı siyasi kültürlerin tenakuzunu gösteren yazarın, argümanlarına da bakalım. Siyasi kariyerinin son günlerinde 'talon (karne) sistemini ülkeye getirdi' diye E. Ligaçev'e atfedilen suçlamaları tahlil eden A. Filimov diyor ki: "Astrahana vardığım ilk gün bir bardak bira içmek için birahane ararken, hepsinin yıkılmış olduğunu öğrendim. Kışın biriktirdiğim şekeri sırtımda 'dünyanın öbür ucunda yaşayan' kaynanama götürüp reçel olarak evime getirdiğimde Ligaçev'i suçladım. Sonra farklı düşünmeye başladım. Bir kişi

ne kadar güçlü olursa olsun, bir şehri, hele ki bir ülkeyi 'karne sistemine' geçiremez. Böyle bir şeyi tek bir kişi başaramaz" [Leningradskaya pravda 1990: 20 Ekim].

İptidaî halkları tetkik edenler, onlarda 'tesadüf' kavramının yokluğuna sürekli dikkat çekereklerdi. Birey veya toplum için önemli olan herhangi bir hadisenin gerçekleşmesini, büyümlü güçlerin etkisiyle meydana geldiğini kabul edilirdi. Büyücüler, bu güçleri, topluma zarar vermek ve belli bir dereceye kadar iktidarın potansiyelini indirgemek için kullanılabilirlerdi. Geleneksel toplumlarda sosyal bölünmelerin artmasıyla büyücünün ananevi siyasi kültür içindeki rolü artmıştır. Et-nografik verilerde görüldüğü gibi, yöneticiler toplumda menfi bir hadise baş gösterdiğinde siyasi muhaliflerini büyücülükle suçlamaktaydılar. Büyücülük, ölümle cezalandırılmaktaydı.

Büyücüler ile mücadele Slav halklarında da yaygın idi: "Belozerli sihirbazlar, kadınları mahsulün az olmasına neden oldukları gerekçesiyle kurban ediyorlardı. Bu yerli halk tarafından sıradan bir hadiseymiş gibi karşılanıyordu" [Rybakov 1989: 300]. 1547 yılında Moskova'da birkaç bin kişinin öldüğü 'büyük yangın' meydana gelmiştir. Şüpheler Glinskiy prenslerinin anne tarafından akrabaları ve büyükannesi Anna'ya yönelmiştir. Ananevi siyasi kültürde muhalifler, muktedirin her zaman rakip olarak hareket eden akrabalarıdır, genellikle de büyücülüğe baş vururlar. Büyükanne Anna'nın "Sihirle bir insanın kalbini çıkarmış, suya sokmuş, o suyu etrafa saçmış ve Moskova'yı böyle yakmıştı" [Degtyaryev 1988: 71]. Halk da Glinskiy ile daha birkaç boyarın malikanelerini yıkmıştı.

Rus siyasi kültüründe bu inanç, tarih boyunca önemli yere sahip olmuştur. Çok eskiden halk arasında insanların refahını sağlamak için çalışan iktidarın gücüne engel, 'entrikacı güçlerin' var olduğu rivayetleri dolaşmaktaydı. Yüce iktidarı ve halkı savunmak iddiasındaki halk ayaklanmaları daha çok, 'boyar ve askeri kumandanlara' yönelikti. Mesela, Stepan Razin'in nutuklarında 'bo-

yarların ve askeri kumandanların vatana ihanet ettiklerine” dair rivayetler dolaşmaktaydı [Chistov 1967: 80]. 1650 yılındaki Novgorod ayaklanmasında esas âmilin, boyarların genç Çar’a karşı bir suikast teşebbüsünün olduğu aşıkardı [Tikhomirov 1940: 92]. Yüce iktidarın iradesi dışında, Çar ve etrafının keyfi davranışlarına karşı ayaklanmalar, 19. yüzyılda da vuku buluyordu [Drujinin].

Hükûmete yönelik suçlamalardan biri, halkın gerçek durumuyla ilgili bilgiyi Çar’dan gizlemek ve bu sebeple çarın halkın menfaatine göre hareket etmesini engellemesiydi. Narodnikler, cemiyetin içtimaî yapısı hakkında yüksek otoriteye gerçek bilgiler sunacak ‘hodoki’ (yürüyüşçüler) adında bir kurum vücuda getirmişlerdi. Pratikte bu fikir, devrimden sonra en azından resmî ideoloji ve propaganda düzeyinde Bolşevikler tarafından da kullanılmıştır. Burada ‘Yürüyüşçüler ve Lenin’ adlı herkesçe bilinen resmi hatırlamak kâfidir.

Halk bilincindeki ve aydınların da istisna teşkil etmediği bu anânevi siyasî kültür hazinesine Stalin yıllarında da tesadüf edilebilir. R. Conquest, eserinde Ehrenburg’un anılarından itibaren şöyle yazmaktadır: “Pasternak karlar arasında kollarını savuruyordu: ‘Birileri Stalin’e her şeyi anlatsa.’ V. Meyerhold’da şunları söylüyordu: ‘Stalin’den gizliyorlar...’ [Conquest 1989: 128].

Yüksek otoritenin Rus anânevi siyasî kültürüne ait bu fikri kendi gücünü pekiştirmek için kullandığı anlaşılmaktadır. Bu düşünce, iktidar çevrelerine yakın ‘halkın düşmanlarını’ ifşa etme anlamına gelmekteydi. “Düşmanları” ifşa etme metodunun, anânevi siyasî kültür ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmesi dikkat çekicidir. Zanlının suçunu itiraf etmesine dayanarak ispatlama usulü Vişinskiy’e ait gibi görünse de, bu usûl şüphesiz, anânevi siyasî kültürde rastlanılan büyücnün toplum için neyin yıkıcı bir güç kaynağı olduğunu bilmeden sanığın itirafına inanması vak’asından ödünç alınmıştır. Siyasî kültürde bu tür itirafların elde edilme biçiminin önemi yoktur (Engizisyon mahkemelerinin kullandığı işkence aletlerini hatırlayalım).

Bugün ‘entrikacı güçler’ hakkındaki söylentilerin söz konusu itiraf ameliyesinden kaynaklandığını varsayabiliriz. Mesela, E. Ligaçev’un 1990 sonbaharında halk arasında etkin faaliyet gösteren gizli askeri teşkilatın varlığına dair söylentilerle alakalı iddiaları açıklayıcıdır. Ligaçev Amerika’nın *News and World Report* gazetesine verdiği röportajda müstehzi bir şekilde şunları ifade etmiştir: “Bundan iki sene önce Politbüro’nun Merkezi Komitesinde gizli anlaşma yapılmış diye bağırıyorlardı: o zaman Ligaçev vardı. Ligaçev gitti, bu sefer de askeri anlaşmayı duyuyoruz” [Argumentı i faktı 1996, №43]. Leningrad Belediye Meclisi milletvekili, eski Leningrad başkanı A. Y. Khodıryev’a, mağlup olan muhafazakarların şehrin umumî ihtiyaçlarını tedarik etme çabasını sabote ettikleri söylentilerini açıklayamazsınız. Ligaçev, 30 Kasım 1990’da *Leningradskiy Raboçiy* gazetesi ile yaptığı bir röportajda, “Ben her zaman gerçeklere dayanırım. Sabotaj varsa, o zaman bu öfkeli sabotajcılar nerede? Gelin en azından birinin kolundan tutup kötülüklerini kanıtlayalım ve cezasını çekmesini sağlayalım. Sonra sabotaj hakkında konuşalım”. ‘Demokratların’ hâkim olduğu şehrin umumî ihtiyaçlarını temine engel olunması, kışkırtma söylentileri, modern siyasî kültürün sabit bir unsuru hâline gelmiştir, lakin resmi kaynaklar bunu kanıtlayacak somut gerçeği gösterememektedirler.

Anânevi siyasî kültürünün önemli vazifelerinden biri, gerekli şartları ve toplumun beklentilerini karşılamadığı, başka bir deyişle, kendi işlevini gerçekleştirecek yeterli sihrî imkâna sahip olmadığı durumlarda, iktidarı zorla devirmektir. Kuraklık, kıtlık, salgınlar ve mağlubiyetler, Afrikalı liderin tahtından indirilmesine (yasaya uygun öldürülmesine) ve yerine, sıhrî gücü toplumun beklentilerini karşılayacak başka birinin getirilmesine sebep olabilirdi. Aynı siyasî tutuma, Avrupalılarda da rastlanmaktadır: “İskandinavlar, özellikle de İsveçliler, efsanelere göre, zor zamanlarda, ülkenin refahını yeniden tesis etmek mak-

sadıyla sundukları kurbanlar işe yaramazsa kral-
larını kurban ederlermiş” [Gurevich 1966: 29-30].

Ananevi siyasi kültür çerçevesinde etnograf-
yanın kaydettiği iki tür iktidar değişikliği var-
dır. Bunlardan ilki, liderin aynı yönetici klanın
başka bir temsilcisi tarafından değiştirilmesiyle
alakalıdır. İkincisi iktidardaki tüm klanının sa-
hip olduğu kutsallık hâlesinin değerini yitirme-
siyle ilişkilidir. Bu durumda, siyasî sahneye yeni
bir karizmatik lider çıkar, yalnız mevkiini kay-
beden lideri değil, aynı zamanda hâkim olarak
otoritesinin dayandığı tüm ideolojiyi, yani ege-
men klanın atalar kültürünü de yok ediyordu. Fil-
hakika, bizatihi iktidar sistemi değilse de, ananevi
siyasî kültürünün ilkelerine muvafık surette tüm
semboller değiştiriliyordu.

Rusya’da ‘sahtekarlık’ geleneğini devrimciliğin
ilk türü olarak nitelendirebiliriz. Sahtekârların or-
taya çıkmasının sebebi, halkın muayyen bir hü-
kümdardan duyduğu memnuniyetsizlikti [Chis-
tov 1967: 29]. Bu bağlamda, Düzmece Dimitri’nin
başarısının 17. yüzyılın başlarında Boris Godunov
dönemindeki kıtlıktan kaynaklandığını belirtelim.

Görünüşe göre 20. yüzyıldaki hadiseler, hal-
kın çar ve ailesinin sihrî gücüne duyduğu inancı
tamamen sarstı. 1905 savaşındaki yenilgi, ‘Kanlı
Pazar’, cephedeki başarısızlıklar ve 1917’deki kıtlık,
Romanovlar hanedanının kaderini önceden
belirlemişti. Bu durum aynı zamanda, yeni bir
ideoloji ile halkın refahını sağlamak, toplumdaki
düzeni ve ahengi yeniden tesis etmek için yeni
bir karizmatik lideri ortaya çıkaracak nesnel ön
koşulları da hazırladı. Bu sebepten nâşi Ekim
Devrimi, ananevi siyasi kültür dâhilinde vuku
bulan (ikinci yol) iktidar değişikliğinden başka
bir şey değildi. Bunun delili, diğer ideolojilerin
de aynı ilkelere dayandığı iktidar ilişkileri siste-
minin yeniden tam olarak teşkili ve inkişaf et-
tirilmesidir. Bu düzenleme, Bolşeviklerin teorik
görüşlerine ve planlarına rağmen gerçekleşmiş-
tir. N. Berdyayev, devrimi toplumsal bir olgu ola-
rak tanımlamıştır: “Devrim irrasyoneldir, tarihte
irrasyonel güçler egemenliğini gösterir. Devrim

liderleri, en rasyonalist teorilerin bilinçli olarak
peşinden gidebilir ve onlar adına devrim yap-
abilirler, fakat devrim her zaman irrasyonel güç-
lerin büyümesinin belirtisidir” [Berdyayev 1990:
106]. Buna, devrim sosyo-psikolojisinin irras-
yonel bir gerçekliğini ifade eden, ananevi siyasî
kültür dâhilindeki güç kavramlarıyla ilintisini
de ekleyebiliriz.

Devrim, bir siyasi davranış biçimi olarak ge-
leşmekte olan ülkelerin, bâhusus Afrika ülkeleri-
nin belirleyici vasfıdır. Burada, devrimin iptidai
güç kavramlarıyla olan ilişkisi, en sarih biçimde
ortaya çıkmaktadır. Mesela, 1974’te Etiyopya dev-
riminin arifesinde, o dönemde ülkeyi vuran acı-
masız kıtlığın, İmparator Haile Selassie’nin yaş-
lılığından dolayı sihrî güçlerini kaybetmesinin
kaynaklandığı söylentileri dolaşmaktaydı.

İktidara askeri devrimle gelen yeni liderler,
yakın gelecekte insanların refahını temin ede-
ceklerine, yani bir mucizeyi gerçekleştirecekle-
rine söz vermişlerdir. Bunu yapamadıklarında,
kendileri muhtemel bir hadisenin, yeni bir dev-
rimin sosyo-psikolojik zeminini hazırlamış ola-
caklardır. L. Kindrova Togodaki ulusal kurtuluş
devrimi hakkında şunları yazmaktadır: “Bağım-
sızlık ilanından önce, insanlara paranın sokak-
lara saçılacağına söz verdiler. Tabii ki, bu mucize
gerçekleşmedi ve milli gelirin ancak her gün sıkı
çalışmalarıyla artabileceğini fark eden Togo halkı,
cumhurbaşkanlarına olan güvenlerini kaybet-
meye başladılar. “[Kindrova 1985: 129].

İktidardan mucize beklemek bugün toplum-
sal bilincimizin bir özelliğidir. İ. Klyamkin hay-
retle soruyor: “Ama neden her yönetimin aldığı
karar bize, yeni bir mucizenin gerçekleşeceği his-
sini veriyor?” [Klyamkin 1989: 211]. Benzer soru
başka bir yazar tarafından da dile getirilmiştir:
“Cumhurbaşkanının sert bir kararname çıkar-
ması, SSCB Yüksek Konseyinin bir dizi bilge ya-
salar geliştirmesinin hemen her şeyi düzelteceği
hayaliyle kendimizi avutmuyor muyuz?” [Izves-
tiya 1990: 23 Aralık]. *Leningradskaya Pravda*’daki
makalenin yazarı, 1990 yılında yerel meclis se-

çimlerinden sonra vatandaşların sosyal ve psikolojik durumunu doğru analiz etmiştir: “Mağazaların rafları neredeyse boş... sebze dükkanlarında ... istersen dans et- boş ... Şehir yaklaşan kış beklentisiyle donmuş görünüyor... Şehir Lensovet'ten (Leningrad Sovyeti) bir mucize bekliyor...” [Leningradskaya pravda 1990: 5 Ekim].

Bu bağlamda, an'anevi siyasi kültür çerçevesinde faaliyet gösteren siyasi liderlerin sosyopsikolojik portreleri şüphesiz ilgi çekicidir. Onların, otoritelerinin sahip olduğu mistik güçlere duydukları derin inançları ve buna elde etmeye yönelik ihtirasları hayret vericidir. V. D. Bonch-Bruевич'in J. V. Stalin'e yazdığı bir mektubunda Lenin'in davranışlarından bahsederken: “Ben Vladimir İlyiç'i, ona Dzerjinski'nin SR'ler tarafından tutuklandığını, Popov'un taburunun ayaklandığını, Sol SR'lerin hükümetimize karşı ayaklandığını söylediğimde hiç unutmayacağım; keskin ve sinirli bakışlarla bana yaklaştı, bileğimi tuttu ve sıktı, sonra bembeyaz olmuş yüzüyle bağırды: “İktidardan vazgeçmeyeceğiz!”, “Elbette!” diye ben cevap verdim ve hemen Popov'un taburuyla oturduğı ve o sırada Dzerjinsky'nin tutuklu olduğı evin derhal bombardımanı da dâhil bir dizi kararlı önlemler sundum. Vladimir İlyiç bütün bunları tereddüt etmeden onayladı ve ben hemen her yere onun adına emirler gönderdim “[].

Bu iktidar arzusu, onun efsunkâr gücüne duyulan derin inançtan kaynaklanmaktadır. L. Troçki'nin söylediğine göre, “Smolny'deki ilk dönem boyunca, Halk Komiserleri Konseyi toplantısında Lenin, altı ay içerisinde sosyalizmi getireceğimizi tekrarlıyordu” []. 70 yıl sonra M. Salye iktidara geldiğinde ‘Bir buçuk ayda Leningrad'ı doyuracağına’ inanmaktaydı. Kruşçev, iktidara geldiğinde komünizmi inşa etmeyi amaçlamaktaydı. Gorbaçov, iki veya üç yıl içinde ülkeyi gelişmiş ülkelerle aynı sıraya koyacak, konut sorununu çözecek, ‘otomobil endüstrisinde trend belirleyici’ olacaktı.

Peki bu insanların iktidarın mucizesine duydukları samimi inancının sebebi nedir? Şahs^İ

fikrime göre bu, ya hayatî faaliyetlerinde bir dizi istisnai durumun etkisiyle oluşan psikolojik ya da fitrî bir özelliktir. Onlar kendilerinde büyüdü düşünceenin parçasını taşıyorlar, bu da onların psikolojisini, an'anevi siyasi kültür taşıyıcıları olan kitlelerin psikolojisi ile uyumlu hale getiriyor. Onları liderlik konumuna getiren de aslında budur. Bu bağlamda, N. Berdyayev'in devrimci kişilik tipinin psikolojik özelliklerine dair düşünceleri oldukça ilgi çekicidir: “Devrimci, her eylemde bir bütünü, tüm toplumu, merkezi ve ayrılmaz bir fikri ifade eden kişidir... Devrimci parçalanmaya izin vermez, düşünceye göre eylem, özerklik ve eylemle ilgili özerklik düşüncesine izin vermez. Devrimci, teori ve pratiğin organik olarak birleştirildiğı, ayrılmaz bir dünya bakış açısına sahiptir. Her şeydeki totaliterlik, hayata karşı devrimci tutumun ana özelliğidir” [Berdyayev 1990: 87].

Öyle gözüküyor ki, bir yandan, böyle bir psikolojinin oluşumu, diğer yandan iktidarı elde etme arzusu, belli ölçüde birinci faktörün sonucu, bu da Lenin'in devrimci teori ve pratiğin temel taşı olan devlete yaklaşımında teorik görüşlerine de yansımıştır. Bilindiğı üzere Marks, devlete, sömürücü olma ve toplumun bir bütün olarak ilgilendiğı “ortak ilişkilerin” yerine getirilmesi gibi iki işlev yüklemiş, buna mukabil Lenin ilk işlevi mutlaklaştırmıştır. Onun için, ‘devlet, bir sınıfı diğeriyle ezen makinedir’. Kuşkusuz, ikinci tanım bu ‘ezme’ işlevini ortadan kaldırmaya yönelik eylemlere sevk etmiştir. Fakat bu da devlet iktidarını ele geçirmeye yönlendirilmiş bir insan tarafından tasavvur edilmiş zihnin doğmuş olabilir. Marks'ın işaret ettiği bu fikir, dünya görüşünün bütünlüğünü bir dereceye kadar yıkan, iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan teori ve eylem arasında doğrudan bağlantıyı zorlaştıran, devletin ikinci işlevine dikkat etmemesine yol açmıştır.

Aynı zamanda bu konu, Conquest'in, Stalin'in an'anevi siyasi kültür taşıyıcılarına özgü düşüncesinin özellikleri hakkındaki gözlemleri açısından da hayli ilgi çekicidir. “Stalinist tartışma metodu onun 1905 yılındaki ilk makalelerinden

izlenebilir. Yönteminin ana işaretleri “bilindiği gibi” veya “tesadüfen değil” ifadeleridir. Bunlardan birincisi, en çelişkili herhangi bir değerlendirme yerine kullanılır; ikincisinden ise iki hadise arasında, böyle bir ilişkiye ait deliller veya benzerlikler olmadığında bir bağ kurmak istifade edilir. “[Conquest 1989: No. 10 117].

Kısaca özetleyecek olursak; Yakın tarihimizin politik süreçleri, Rus halkının taşıdığı siyasi kültür tarafından önceden tayin edilmiştir. Onun mantığına uygun olarak, yönetilenlerin gözünden düşmüş eski otorite devrilmiş ve onun yerine, yeni insanların refahını sağlamak için mümkün olan en kısa sürede bir “mucize” yaratma yükümlülüğünü üzerine alan, etkileyici otorite gelmiştir. Anıanevi siyasi kültür, Ekim olaylarından sonra, devrimin liderlerinin rasyonel kurallarına rağmen ve çoğu zaman aksine, siyasi rejimin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Başka bir deyişle, iktidar için savaşıyan siyasi güçler, bu kültürün içinde hareket etmeye mahkûm edilmiştir.

Aynı algoritma, bugün büyük ölçüde, toplumumuzun üyelerinin politik davranışlarını belirlemektedir. Mevcudiyetinin anıanevi siyasi kültürünün ilkeleriyle (büyük ideolojinin, sözel tabuları kaldırılması, siyasal alanın ritüellerden arındırılması, vb.) tenakuz teşkil etmesi sebebiyle iktidarın desakralizasyonu, aslında, toplumun “sihrî potansiyelinin” toplum üyeleri arasında az ya da çok eşit olarak dağılması anlamına gelir. Buradan, sayısız parti ve liderlerin kamu refahını sağlamak için iktidarı kendi ellerine alma arzuları ve kanaatleri ortaya çıkmaktadır. Toplumumuzun sosyo-psikolojik durumunu M. Gorbaçov’un entelijensiya ile yaptığı bir konuşmaya katılan R. Bykov çok doğru bir şekilde tanımlamaktadır. Ona göre, Batı ülkelerinde her birey özgür bir insansa, ülkemizde demokratikleşme süreci her bireyin patron olmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, toplumun bu hâline misal olarak, perestroykanın daha ilk aşamalarında yanında yer alan bir hadiseyi zikretmeden edemeyeceğim. Ortaokullardan birinde, perestroykayı

kendine özgü bir şekilde anlayan öğretmen, öğrencilerinin yanında okul müdürünün kafasına sınıf defteri ile vurmıştır.

Kanaatime göre, halk temsilcilerimizin büyük bir kısmı tarafından gücünün mistikliğini hissetmesi, bir yandan büyücüler, şifacılar, medyumların vb. patlamasını ve diğer yandan da bunun hızlı siyasetleşmesi sürecini getirmiştir. Bu aynı zamanda, sosyal hiyerarşinin her seviyesinde ortaya çıkan, karşı konulamaz güç mücadelesinin sosyo-psikolojik temelidir.

Anıanevi siyasi kültürün unsurları gelişmiş sivil toplumlarda da muhafaza edilmektedir. Örneğin, Londra’da bir televizyon röportajında, İngiliz göstericilerin meydanda başbakanın maketini yaktığını gördüğümüzde öncelikle, bu unsurların İngiliz halkı temsilcilerinin politik davranışında da varlığına şahit oluyoruz, ikincisi ise, anıanevi siyasi kültürün tüm siyasi sistemi tanımlamadığını belirliyoruz. Çünkü anıanevi siyasi kültür ilkeleri üzerine kurulmuş olan sistemlerde bu tür bir eylem, yetkililer tarafından ciddi bir ceza engellemektedir. Burada ise, eylemler ya tamamıyla cezalandırılmadan kalmış ya da para cezaları şeklinde asgari bir ceza uygulanmıştır, ki bu da sistemin tarihi bir geçmişi olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, bir kez daha belirtelim ki, insanlık tarihinin tekâmül sürecinde ortaya çıkan ve toplumun ilerlediği tarihsel süreçte sahip olduğu özellikleri belirli bir ölçüde koruyan içtimai nizamı ifade eden anıanevi siyasi kültür, insanların rasyonel isteklerine karşı siyasette irrasyonel süreçleri belirlemektedir. Bunun sebebi, bu nizamın, toplumsal ve psikolojik temelde yürütülen, bireysel ve kolektif davranışlara ait bazı normlarının tercihinde bilinçsiz bir şekilde oluşturulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Anıanevi siyasi kültür, başta Avrupa kültürleri olmak üzere, dış faktörün etkisi altında ortaya çıkan politik sistemlerde önemli rol oynamıştır. Bu, I. Petro zamanından beri, iki ayrı siyasi kültür seviyesine sahip olan devletimiz için geçerlidir: birincisi-resmi, siyasi ve hukuki belgelerle belirlenmiş,

diğeri- gayrı resmi, tarihî geleneklerle sosyal hayatı düzenleyen ve siyasal rejimin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Rus düşünürü N. Berdyayev'in belirttiği gibi, tarih boyunca devletimizin irrasyonel süreçlerini belirleyen ikincisi olmuştur.

Kaynakça

- A. K. Bayburin, A. L. Toporkov U İstokov etiketa. L., 1990
 Bezdniinskoye vosstaniye 1861, Sbornik dokumentov. Kazan, 1948
 N. A. Berdyayev İstoki i smisl russkogo kommunizma, M., 1990
 N. A. Berdyayev Sudba Rossii. SPb., 1918
 Y. İ. Vinokurov Anatomiya "samobitnoy vlasti"- Aziya i Afrika segodna. 1988, №4
 L. S. Vygotsky Sobraniye soçineniy. T. 3.M., 1983
 L. S. Vygostky, A. R. Luriya Etyudi po istorii povedeniya. M., 1930
 V. Wundt Mir i Religiya. SPb., 1911
 A. Y. Gurevich Pohodi vikingov. M., 1966
 A. Y. Degtyayev Trudnyy vek Rossiyskogo Tsarstva. L., 1988
 B. N. Yeltsin İspoved na zadannuyu temu. L., 1990
 R. M. Drujinin Otvet krestyanstva na reformu Kiselyova. – İz istorii obşestvennogo dvijeniya i mejdunarodnih otnoşeniy. Sbornik statey v pamyat akad. E. Tarle
 İ. İ. Jelezov Uraltsi. Oçerki bita uralskih kazakov. T. 3. SPb. 1910
 L. Kindrova V ritmah Çernoy Afriki. M., 1985
 İ. Klyamkin Poçemu trudno govorit pravdu.- Noviy Mir. 1989. №2
 M. M. Kovalevskiy Proishojdeniye obşestvennih institutov i obşestvennoy jizni. M., 1914
 R. Conquest Bolşoy terror. – Neva., 1989, №9
 R. Conquest Bolşoy terror. – Neva., 1989, № 10
 A. R. Luria Ob istoričeskom razvitii poznavatelnih professov, 1974. Pisma iz 1918-go. – Oktyabr. 1982 № 11
 B. A. Rybakov Yazichestvo drevney Rusi. M., 1987
 S. M. Solovyev İstoriya Rossii s drevneyşih vremen. Kn. IV. M., 1960
 G. Spenser Osnovaniya sotsiologii. T. II. SPb., 1989
 M. N. Tihomirov Novgorodskoye vosstaniye 1650.- İstoričeskiye zapiski. T. 7. M., 1940, S. 92.
 O. S. Tomanovskaya O drevnih obşestvennih strukturah narodov Nijnego Kongo.- Etničeskaya istoriya Afriki. M., 1977
 R. Fadeyev Russkoye obşestvo v nastoyaşem i v buduşem. SPb., 1874
 K. V. Çistov Russkiye narodniye sotsialno-utopičeskiye legendi. M., 1967
 Çve Ni Su. Kim Çey İr – narodniy rukovoditel. Phenyan, 1983
 A. M. Etkind Ot kulta vlasti k vlasti lyudey. – Neva, 1989, № 7
 Jourdan R. S., Renninger G. P. The New Environment of Nation Buil-ding.—Journal of Modern African Studies, i975, vol. 13, № 2.